

**"לא כל מה שחושבים צריך לומר
לא כל מה שאומרים צריך לכתוב
ולא כל מה שכותבים צריך להדפיס"
(הרב'ה מקוצק)**

הסידור לפני פזת

מאה ושמונים שיחות ששמענו
מהרב מנחם פרומן

בשער השיחות

ברגע הזה, שבו אני מסיים את עריכת השיחות של אבי שהוא גם מורי ורבי, יש גם צער.

כל התקופה האחרונה הייתי עמוק בתוך ה"מוחי" של אבא: מקשיב שוב למילים שלו, מנסה להבין את כוונותיו, לדייק בניסוח, מתווכח אִתּוֹ, מנסה לשכנע אותו להגיד את זה יותר טוב, או יותר עדין, וגם מנסה לזוז הצדה ולתת לו לדבר. עכשיו זה רגע של פְּרָדה.

אז איך נערכו השיחות שלפניכם?

עברנו על שיעורים שונים של אבא: בספר הזוהר, בדבריהם של ר' נחמן ושל הרב'ה מאיז'ביצה, ועוד. מתוך מהלך השיעור הוצאו דיבורים שיש בהם אמירה העומדת בפני עצמה. לפעמים היא הייתה מרכזית לשיעור, לפעמים הערת אגב. ערכתי את הדיבורים כדי שיהיו מובנים גם כשהוצאו מהקשרם, אבל ניסיתי לשמור על הקלילות ועל החספוס של תורה שבעל פה.

הוספתי לשיחות הללו סיפורים על אבא, שמבהירים וממחישים את הרעיונות הרוחניים המרכזיים של הספר. הסיפורים הללו, שהם בגוף שלישי, סומנו בגופן שונה.

באתר "הרב פרומן" (www.rabbifroman.com) תחת הלשונית "חסידיים צוחקים מזה" אפשר לשמוע חלק מהשיעורים שמהם לקוחים השיחות. כך אפשר לראות את השיחה בהקשרה הרחב בלימוד, ובכך "להעלות אותה לשורשה".

עריכה: יוסי פרומן

רישומים: הדסה פרומן

עריכה לשונית: כנרת עזריאל

עיצוב גרפי: יסכה כנרת בדיחי

צילום הציורים: "הארת פנים" - שילה כנרת

צילום הכריכה האחורית: עומר מירון - www.OmerMiron.com

הודפס בדפוס "צור אות"

ירושלים, תשע"ו

© כל הזכויות שמורות לעמותת "חי שלום" -

גוונים לדמותו של הרב מנחם פרומן

frumancshalom@gmail.com

טל' 054-8829902

יצא לאור בתמיכת הפדרציה הספרדית

למספר שיחות, שאפשר לראות אותן מצולמות, הוספנו קישור בסופן, בסימון הזה [<] עם הפניה במלל לחיפוש.

במהלך העבודה על הספר - בבית, תוך כדי נסיעה באוטובוס, במרפסת אל מול הנוף - מדי פעם באה דמות דיוקנו של אבי, ונראתה לי בחלון. והוא נזף בי, כמו בחייו:

"וסיילה, אני חושב שמה שאתה עושה דווקא לא חשוב מבחינה רוחנית. אתה מלקט את האמידות שלי מתוך הלימוד, מתוך השיעורים, את מה שיש לי לומר. ואילו בעיניי עיקר הלימוד הוא ההתבטלות אל דבר ה', לצאת מעצמי ולהקשיב לקב"ה."

גם איך שניסחת את הדברים - יפה, עגול, מובן, צפיה בדבש. איזם ונורא!

והכי גרוע - הסיפורים שסיפרת עלי. הרי אתה יודע שאני לא הנושא, הַדְּלוּ לָכֶם מִן הָאֵדָם... פִּי בִמָּה נִחְשָׁב הוּא?"

ואני הוספתי נזיפה משל עצמי - אולי השתמשת כאן בדברי אבא כדי להופיע בעצמך, אולי לכבודך אתה עורך?

מה יש לעשות מול טענות כבדות משקל שכאלו? להתפלל. ריבוננו של עולם, אני מקווה ש"לא לְכַבֹּדִי עֲשִׂיתִי וְלֹא לְכַבֹּד פֶּית אֲפָא אֲפָא לְכַבֹּדִי", שהמילים והשיחות הללו ירבו את האור שלך כאן בעולם. שהחידוש שיש כאן, שהוא חלק מהפלא שהיה אבא, יביא גאולה לעולם. נראה לי שהוא זקוק עכשיו דווקא לחידוש הזה. וגם על התורה שלך אני מבקש מלפניך: שהדברים הללו יביאו לה גאולה, יוציאו אותה למרחב, ייתנו לה כנפיים.

תודה לכל השותפים במלאכה: לשלמה ספיבק, שמסור בנאמנות להפצת תורתו של אבא, עכשיו כמו בחייו.

לשולמית, המוציאה לאור של הספר הזה - חידוש האחוזה שלנו היא מתנה נוספת מאבא. ללירז - על עין חדה ואהבת. לשיבי - הגביר. לצורי - על הטכנולוגיה. ליועד קדרי - שנתן גב לספר. לחוגי ולאמא - שהכל ממנה, תודה על חיים של לימוד - איתנו ועם אבא, על ההשראה ועל הרוח הגדולה. תודה לשתי הכנרות - כנרת עזריאל בת דודתנו העורכת הלשונית, וכנרת בדיחי הגרפיקאית - שבעדיניות ובחן נתנו לספר הזה את צורתו.

תודה לך שני, אשתי היקרה, בשר מבשרי. החדשים שהייתי שקוע בתוך הדיבורים של אבא חידשו את האהבה שלי אליך. אחרי הכול, נראה לי שזה ספר של אהבת איש לאשתו. ולעליון על הכול, שגדול מכל המון המילים והשבחים שנאמרו לכבודו, כולל אלו שבספר הזה - תודה על שזכיתי להיות בן לאבא כזה; תודה על שעות של תורה, על רגעים של שיחה, על האהבה, ועל השוני העמוק ביני לבינו - שאפשר לי לערוך את הספר הזה. תודה. תודה. תודה.

יוסף אורי בן לאמו"ר מנחם יהושע פרומן

לשמיעת שיעורי הרב מנחם פרומן

סרקו את הקוד

בתחילת ריאיון לרדיו אמר:

בעיניי התקשורת של היום היא בית המדרש של פעם. היא המקום שבו נערך המשא ומתן הרוחני, ובו הרוח היהודית מתעצבת ונוצרת.

המוסלמים פותחים כל דיבור שלהם ב"ביסמאללה" - בשם ה' מה ה"ביסמאללה" שלי? שהדיבורים שלי כאן יהיו דיבורים של בית מדרש, שיעוררו תגובות, שיזמינו דיון. אני לא רוצה שתשאירו אותי ככה עם האמירות שלי, כאילו הן אמירות מוחלטות, דברים צודקים ואמתיים. לא ככה אני חושב, לא ככה אני מרגיש. מניסיוני אני לפעמים מדבר שטויות... יכול להיות שגם היום אני אומר שטויות. בוודאי הן צריכות תיקון. זה ה"ביסמאללה" שלי.

[גוגל: ריאיון עם קובי מידן]

בעיניי העניין הרוחני של הזוהר ושל ר' נחמן הוא אותו עניין: להעביר אותנו מעולם העובדות לעולם השפע. אפשר לראות את העולם כמורכב מעובדות - בית, אנשים, הרים וכן הלאה. אבל אפשר לתפוס את העולם לא כדבר שעומד בפני עצמו אלא כנהר של זרימה אלוהית. שפע שזורם ממנו.

והשפע האלוהי מופיע בצורה הטובה ביותר במובן של דורות - האבא, הבן והנכד. זרימת הדורות. אם אתה עוצר את השפע הזה ולא מתחתן, אתה קוטע את הזרימה. לכן בזוהר הרוקוק היא החטא בה"א הידיעה.

בדרך כלל הנישואין נתפסים כסוג של כלא. כשאתה רווק אתה חופשי, יכול לעשות מה שאתה רוצה. הנישואין הם לקיחת אחריות על החיים. סוג של חובה שמגבילה את החופש שלי.

אבל אפשר גם לראות את זה בדיוק הפוך: הרווק הוא בשליטה על החיים שלו. הוא מחליט. הוא קובע מה הוא יעשה היום ומה מחר. כשאתה מתחתן אתה מאבד שליטה. עוד רגע אשתי יכולה להתקשר אליי ולהגיד לי לעשות משהו. אין לי שליטה על החיים שלי. כשאני מאבד שליטה, נסחף בנהר של השפע האלוהי בעולם - אז אני באמת חופשי. אני מוותר על

אנשים לא מסוגלים לעכל את זה שקריאה לחופש יכולה להיות עניין דתי. למרות דברי חז"ל ש"אין לך פן חורין אלא מי שיעוסק פתורה", עדיין רוב הדתיים חונכו לוותר על החופש שלהם למען הדת.

הדבר מופיע בהרבה תחומים. למשל בתחום הפוליטי: רוב המתנחלים חושבים שההתנחלויות מפריעות לשלום, אלא שהם מעדיפים את ההתנחלויות על פני השלום. הם לא יכולים להאמין שההתנחלויות הן למען השלום.

גם בין גבר לאישה - אנשים חושבים שלהיות חופשי זה להיות רווק, להתחתן זה לוותר על החופש שלך למען אישה, זוגיות, ילדים, בית וכו'.

אבל בשבילי החופש הוא העניין הדתי בעצמו, ואשתי היא החופש שלי, כמו שאמר המשורר: "אתך אני יודע שרק אתך אני חופשי" (והיה מתחיל לשיר, ובוכה). וההתנחלויות הן האצבעות של היד המושטת לשלום, ושומרת על השלום (והיה מראה ביד שלו איך כשלוחצים ידיים אצבעות היד נמצאות בתוך כף ידו של האחר. והן דוגמת ההתנחלויות הנמצאות בלב הציבור הפלסטינאי).

באחת החתונות אמר לפני שביצת הכוס: "עֲזָה
כְּמוֹת אֶבְרָהָ" - האהבה היא עזה רק כשייש לה רגעים
קשים, רגעי משבר ומוות. הקושי עצמו מחזק אותה.
אחרת היא תהיה רכה כמו ג'לי, אהבה הוליוודית.
ופעם שאל את אחד מחתני: לפעמים אתה
שונא את אשתך? וכשענה לו שלא, אמר לו: "אם כן,
אז כנראה שאתה לא אוהב אותה!"

אני הסטרא אחרא של הזוהר.
אני מורה של הזוהר, על זה משלמים לי. ולכן
אני צריך להסביר את הזוהר. ואילו הזוהר הוא סוד,
הוא מיתוס, לא מובן. ואני בא ומסביר אותו באופן
אינטלקטואלי, הצד האחר של הזוהר. זה ממש כמו
להיות ד"ר לר' נחמן...
אז אם תשאלו אותי - מדוע אתה כל כך בקלות
לוקח על עצמך להיות הסטרא אחרא? אני אסביר:
סטרא אחרא הוא גם מלאך של הקב"ה, יש לו גם
כך תפקיד. עצם זה שאני מנסה להסביר את הזוהר
ולא מצליח, שאני מוצא דבר והיפוכו והזוהר איננו

האני המחליט והבוחר ובמקום זה - זורם, זורם וחי.
כולם חושבים שלהיות חופשי זה להיות אני. אבל
לפי ניסיון חיי הכבלים העיקריים שכולבים אותי הם
הכבלים הפנימיים, ההגדרות העצמיות שלי. כשאני
מצליח להשתחרר מעצמי אז אני באמת חופשי.
ולכן "דַּרְכּוֹ שֶׁל בְּנֵנוּ הִיטָה לֹא לְהַתְעַקֵּשׁ כָּלֵל", לא
לעמוד על דעותיי, לזרום.
להתחתן, כמו שאומרות כל הבדיחות, זה כמו
להתאבד, כמו ללכת לישון. סוף סוף להיות חופשי.

אני מתפלל שהקב"ה יהפוך את כל מדינות
האסלאם מחושך לאור. הרי הסמל של האסלאם
הוא הלבנה. כרגע היא לבנה בזמן המולד, חדה כמו
ציפורן שדוקרת אותנו. כמו סכין שננעצת בנו. אבל
זהו עניינה של הלבנה: להפוך חיסרון למלאות,
חושך לאור. הלבנה של האסלאם עוד יכולה להופיע
במלואה. בעזרת ה' הכול עוד יתהפך! הרבה דברים
יכולים לקרות...

הגיוני, זה מעורר להבנה אמתית של כוונת הזוהר.
הכישלון של הסטרא אחרא מביא לדרגה עליונה
יותר של הקב"ה.

אפשר לתת דוגמא לעניין ממה שאבי סיפר לי
איזה צחוק לא נורמלי היה אצל חסיד גור בתשעה
באב: כמובן שהיו צמים וכו' לפי ההלכה, אבל כל
היום היו זורקים "בובקעס" [פרי האזדרכת] עם
קוצים אחד על השני. מלחמות בובקעס! הקוצים
היו נתקעים בזקן וזה היה סיבוך שלם להוציא
את הבובקעס מתוך הזקנים המכובדים... וזה היה
התשעה באב שלהם.

זה בדיוק תפקידו של הסטרא אחרא - לעשות
צחוק מהזוהר.

איך התחלתי ללמוד זוהר? הייתי עובד בלילות
בשמירה על אתר בנייה ליד גבעת רם בירושלים.
בסוף הלילה הייתי בא לבית הכנסת הספרדי הסמוך,
ושם היינו שותים תה עם נענע וקוראים זוהר מתוך
ספר עם אותיות גדולות. אני מבטיח לכם שהם לא
הבינו כלום ממה שהם קראו! אני עוד לא הגעתי
למדרגה הזאת...

חזר הרבה פעמים על מה ששמע מר' שבת
רפפורט איך הלך פעם עם ר' חיים שמואלביץ,
שאשתו ובניו נרצחו בשואה, וראה אותו מסתכל על
נעליים של ילדים בחלון הראווה ובוכה. כשר' שבת
שאל אותו מדוע, הוא ענה - "בעולם הבא לא יהיו
נעליים מתוקות של ילדים".

בחופות שהיה עורך היה נוהג לקרוא את "זוהר
הקופים"; אחרי נתינת הטבעת היה אומר לחתן:
"קידשת את אשתך על פי ההלכה. עכשיו הגיע
הזמן לקדש אותה על פי הזוהר", והיה מקריא את
דברי הזוהר הידועים על חווה המובאת אל האדם
והאדם אומר לה "זאת הפעם עָצַם מְעַצְמִי", ובלשון
הזוהר - "זאת היא שאין כמותה, זאת היא יקר הבית,
כל הנשים בפניה כקוף בפני בני אדם". והיה מכריח
את החתן לומר לאשתו לפני כולם: "כל הנשים
בפניי כקוף בפני בני אדם", ואמר שזה "מעשה
הקידושין" לפי הזוהר.

מה זאת בכלל המשנה? אולי היא נועדה בשביל
ללמד הלכה או פשוט לתאר את מה שהיה.
ואולי היא בכלל לא בשביל להבין אותה אלא
בשביל לשנן אותה. משנה - אותיות נשמה.
בדרך כלל אנחנו מבינים כמו בפירוש קהתי - יש
הקדמה עם הנחות היסוד הנדרשות להבנת המשנה
ואז מפרשים. אבל אולי המשנה נועדה שישאירו
אותה כמו שהיא.
כאשר התגלתה אצלי המחלה בתי הביאה אליי
רב מבני ברק שבא לשכנע אותי לומר משניות סדר
נזיקין, שנקרא גם "סדר ישועות", ובכך להירפא.
אבל התנאי היה: רק לומר, בלי להבין! אני חייב לומר
שלא כל כך הצלחתי... אבל אולי זו הכוונה האמתית
של המשנה.

מה זו שמירת הברית? בניגוד למה שכל הדתיים חושבים, היא לא רק "סור מרע" אלא בעיקר "עשה טוב". לא רק להימנע מדברים שמקלקלים את הקשר בינך לבין אשתך, אלא בעיקר לחזק את הקשר והאהבה. להיות דבוק בה. מי שמפיץ אור יצליח יותר ממי שעסוק כל הזמן בגירוש החושך. צריך גם את מידת הדין, אבל העיקר להידבק בטוב, להידבק בחיים.

וכך היה שנה אחת בפסטיבל הושענא רבה בתקוע. המופע המרכזי היה "תורה-שירה" יחד עם הזמר אהוד בנאי. הקהל הקשיב ללימוד ובעיקר רקד בהתלהבות. אחרי המופע המשיכו לסוכה ללימוד זוהר. הפסקה שלמדו עסקה, כמו בהרבה מקומות כוזה, בערך הגדול של שמירת הברית. אחד התלמידים הרווקים שאל: "איך ייתכן שאנחנו מדברים כאן על שמירת הברית ולפני שעה רקדנו ביחד בנים ובנות בהופעה? איך זה מסתדר?" אמר לו הרב: "הדרך הכי טובה שאני מכיר לשמירת הברית היא להתחתן. אולי ראית שם בהופעה מישהי שמוצאת חן בעיניך?" וסיפר אהוד בנאי שמאז אותו פסטיבל הוא פגש כבר כמה זוגות נשואים שהכירו באותה הופעה...

ועוד באותו עניין סיפר:

פעם, כשהייתי רב הכנסת, הזמינה אותי חה"כ יעל דיין לכנס שמטרתו הייתה לקדם חקיקה למען נשים. אני הייתי צריך להביא לכך מקורות תורניים. הסברתי שם שבדרך כלל הדתות התנגדו מאוד לתאוריה הדארוויניסטית. הרעיון שמוצא האדם מן הקוף מאוד לא מצא חן בעיניו. הוא נראה להן סותר את צלם אלוהים שבאדם. אבל אמרתי שלדעתי התאוריה הזאת כתובה כבר בתורה. דארווין הסביר רק את השלב ההתפתחותי הקודם - שהאדם יצא מהקוף, אבל הוא פספס את השלב הבא - שהאיש יצא מן האדם! היחס בין גבר לאישה הוא היחס בין קוף לאדם.

נתניהו, שהיה אז ראש הממשלה, ישב שם וצחק.

אני מקווה שהוא צחק...

וכך הסביר את דברי הזוהר ש"כל הנשים בפניה כקוף בפני בני אדם" - כל הנשים הן חלק מהעולם הדארוויניסטי, שבו האדם הוא כיה ככל החיות, בסך הכול קוף משוכלל. אבל את - אשתי - את אינך דומה לשום דבר של העולם הזה.

מה היה החטא של אדם הראשון? לפי הזהרה החטא לא היה שהיה אכל מעץ הדעת, אלא שהוא לא אכל קודם מעץ החיים. לא עירב ביניהם. אילו האדם היה אוכל קודם כול מעץ החיים, הוא היה יכול לאכול גם מעץ הדעת. עץ הדעת הוא השכינה, והחטא הוא ההפרדה בינה לבין מקור החיים - הקב"ה. אילו היה אדם קודם לומד בשיבה ואחר כך הולך לאוניברסיטה - אז זה בסדר. הבעיה היא כשהדעת, אוניברסיטה למשל, עומדת בפני עצמה.

ובאמת, הרב למד באוניברסיטה העברית תואר ראשון בפילוסופיה ומחשבת ישראל. הוא השלים שלוש שנים מלאות של לימוד עם כל המבחנים והמטלות. אבל את העבודה האחרונה שהייתה חסרה לו כדי לקבל את התואר הוא סירב להגיש ולכן לא היה לו תואר. זו הייתה המחאה שלו כנגד "פסטיבל הדעת".

או בתרגום פחות אורתודוקסי: עץ הדעת הוא ההלכה וקיום המצוות. הבעיה היא כשההלכה הופכת להיות דבר שעומד בפני עצמו. כשאדם מקיים את ההלכה לא מתוך אמונה, מתוך חיבור

על אף שביטולה של תורה היא קיומה, מי הוא זה שירצה לפרוש מן התורה אפילו לרגע קט? מי ירצה לפרוש מן החיים עצמם בעד דבר הקרוב לעניין עצמו? מי ירצה את בחינת ארץ ישראל במקום ארץ ישראל עצמה? אם התורה היא חיים, איך אפשר לפרוש מן החיים אפילו לרגע קט?

ובאמת כך ראינו אצלו, שלא הפסיק ללמוד לרגע, בכל דקה שהיה פנוי: בבית, בנסיעות, בזמן האוכל, תוך כדי שאיפו אותו לקראת ריאיון בטלויזיה - הוציא ספר ולמד, דבק בחיים. בשיבות שלימד היה עומד ומקריא רמב"ם בזמן הארוחות. לא תמיד התלמידים שמחו בכך... וסיפרו כמה תלמידים משיבת עתניאל שפעם אחת יצאו בשני אוטובוסים מהשיבה עד לחיפה להלוויית אמו של ראש השיבה. הרב עמד והקריא ברמקול כל הדרך הלך הלכות מהרמב"ם. בנסיעה חזור, שהייתה כבר מאוחר בלילה, היו כמה תלמידים שעברו לאוטובוס השני כדי שיהיה להם שקט ויוכלו לישון. רגע אחרי שהאוטובוסים יצאו לדרך הרב עצר אותם והחליף אוטובוס. הוא עלה לאוטובוס השני ואמר ברמקול: "בדרך הלך למדנו רמב"ם באוטובוס השני. עכשיו עברתי כדי לזכות אתכם", והתחיל להקריא הלכות...

בחודשים האחרונים של ר' נחמן הוא הרבה לשבת עם המשכילים היהודים שחיו באומן, ואפילו גר תקופה מסוימת בבית של אחד מהם. מה הוא עשה איתם? למה הוא מסר את נפשו, ועורר עליו מחלוקות עצומות, רק כדי להיות איתם?
החסידים שלו אומרים שהוא הלך לעשות הפצות, להחזיר אותם בתשובה. אני לא בטוח שזה באמת העניין, אני לא חושב שזאת הייתה הכוונה שלו כשהוא ישב ושיחק איתם שח ושמע מהם את השירים של שילר. אם הוא היה עסוק בהחזרה בתשובה - הוא כנראה נכשל. היום אנחנו יודעים שאחד מגדולי המשכילים שהיו איתו באומן נסע אחר כך לאנגליה והתנצר. מבחינה זו - גם הרב קוק נכשל. כשהוא הגיע לארץ רוב היהודים כאן היו דתיים, וכשהוא נפטר הרוב המוחלט היה חילוני.
אני חושב שהם חיפשו משהו אחר: יותר עצמי, יותר נורא...

לנסתר, לקב"ה - יש בזה צד של חטא אדם הראשון. לכן מקדימים לעשיית המצוות את המילים "לשם ייחוד קודשא בריך הוא ושכינתיה".

מה אדם יכול לעשות כשהוא יודע שהוא הולך למות?
כשר' נחמן ידע שהוא הולך למות, הוא הסביר לתלמידים שלו מה זה למות. שבועיים לפני שמת הוא אמר להם: "אני איש פלא ונשמת פלא גדול, חדוש פמוני לא היתה מעולם" - מה ימות? ימות האדם הפועל והיוצר, אבל החידוש שלי - הוא קיים. החידוש שלי - זה מה שאני משאיר לכם. הפלא לא מת. "נִתְּחַ אֶת רֵיחַ בְּגָדָיו וַיְכַרְכְּהוּ וַיֹּאמֶר רֵיחַ בְּנִי..." כשיצחק פוגש את יעקב הוא חושב שהריח בא מהבגדים שלו, אבל לאט לאט הוא מבין שהריח בא מיעקב עצמו. הבגדים, שהם הגוף, יכלו וייעלמו. אבל הריח - הוא יישאר.